

NABİZÂDE NÂZİM'İN ÇOCUKLARA YÖNELİK ESERLERİ VE ÇOCUK EDEBİYATIMIZDAKİ YERİ

THE WORKS OF NABİZÂDE NÂZİM ABOUT CHILDREN AND THEIR POSITION IN THE CHILD'S LITERATURE

Âbide DOĞAN* - Bahanur GARAN**

ÖZET

Türk edebiyatında gerek nazım gerek nesir türünde çocuk eğitimi açısından pek çok eser verilmiştir. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan dönem içerisinde Nabizâde Nâzım'ın da çocuk edebiyatı kapsamına girecek eserleri vardır. Roman ve hikâye türünde eser veren yazar, çocuk edebiyatıyla da ilgilenmiştir. Fakat Nabizâde Nâzım'ın bu yönü yeterince bilinmemektedir. Heves Ettim eserinde çocuk edebiyatına dair örnekler mevcuttur. Mini Mini Mektepli adlı eser ise çocuklara hitaben yazılmıştır. Hanım Kızlara adlı eserinde ise genç kızların eğitimine yönelik kaleme alınmış pedagojik bir eserdir. Yazarın bu eserlerinin adına antolojilerde ve edebiyat tarihlerinde rastlanılmakla birlikte; çocuk edebiyatı açısından incelenmediği görülmüştür. Bu bildiride Türk çocuk edebiyatının gelişimi üzerinde durularak Nabizâde Nâzım'ın eserlerinin çocuk eğitimi açısından önemi ve çocuk edebiyatımızdaki yeri değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Nabizâde Nâzım, çocuk edebiyatı, Heves Ettim, Mini Mini Mektepli, Hanım Kızlara.

ABSTRACT

From a child's education perspective, there have been many works of Turkish literature in both prose and poetry types. There are some works of Nabizade Nazım which are covering children's literature from Tanzimat to the Republican period. The author had some works regarding novel and story and also interested in children's literature. However, this aspect of Nabizade Nazım is not well known. There are some examples regarding children's literature at one of his work called Heves Ettim. The work headed Mini Mini Mektepli was addressed to children. Hanım Kızlara is a pedagogical work for the education of young girls. The name of works of author is seen at anthologies and literary but not examined in terms of children's literature. In this paper, with an emphasis on the development of children's literature, the works of Nabizade Nazım is evaluated in terms of children's education and its place and importance in the children's literature. In this article, the development of Turkish child's literature is examined. Nabizade Nazım's works are evaluated according to the child's education.

Key Words: Nabizâde Nâzım, child's literature, Heves Ettim, Mini Mini Mektepli, Hanım Kızlara.

*Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

**Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

Giriş

Çocuklara psikolojik yönden yararlı olabilecek, onların duygu, hayal ve düşünce dünyalarının gelişmesine katkıda bulunabilecek sanat değeri olan eserler vermek yazarların sorumluluk alanına girmektedir.

Geçmişten günümüze birçok ülkede çocuklara yönelik eserler kaleme alınmış, çocuk edebiyatının gerekliliği konusunda yazarlar düşüncelerini dile getirmiştir¹. Çağdaş Türk edebiyatında da çocuk eserleri geniş yer kaplamakla birlikte, edebiyat tarihimizde -Tanzimat'tan önce- çocukların ilgi alanına ve dikkatine yönelik yazılmış bir edebi esere rastlamak pek güçtür. Pedagoji alanında örnek olarak verebileceğimiz, Kâbusname, Hayriye, Lütfiye gibi eserlerin çocukların dil, düşünce dünyası ve psikolojisiyle pek ilgisi yoktur². Çünkü bu eserler büyükler tarafından çocuklara nasihat vermek amacıyla yazılmıştır. Tanzimat'a gelinceye kadar çocuk edebiyatı okuyucuları, halk hikâyeleri ve masallarla oyalanmak durumunda kalmıştır.

Tanzimat ile beraber siyasi, sosyal ve kültürel alanda başlayan değişim çocukları da etkiler. Bu dönemde Batı'dan yapılan çevirilerin dolaylı da olsa çocuk edebiyatı alanına yararı olduğu söylenebilir. Kayserili Doktor Rüştü'nün 1859'da yazdığı “ilk Türk alfabesi” diye nitelendirilen *Nuhbetü'l-Etfâl* (Çocukların En Seçkini) adlı eserini bu yolda atılan ilk adım olarak değerlendirmek mümkündür. Eserin sonunda çocuklar için yazılmış fabl ve hikâye çevirileri de bulunmaktadır. Çocuklara yönelik faaliyetler çocuk gazete ve dergileriyle de gelişme gösterir. İlk çocuk gazetesi *Mümeyyiz* (1869)'dır. Bunu *Sadakât, Etfâl* (1875), *Arkadaş* (1876), *Çocuklara Arkadaş* (1882) ve *Çocuklara Ta'lim* (1887) izler. Son üç gazeteyi çıkaran Mehmet Şemsettin'in *Çocuklara Cuma Günü Mektebi* adlı dört ciltlik yardımcı kitabı ile başka yazarlardan derlediği kısa hikâyelerden oluşan *Çocukların Gece Eğlencesi* adlı eserleri de pedagoji alanındaki çalışmalar arasında sayılabilir³.

Toplumu eğitmek ve bilgilendirmek için sanatı bir araç olarak gören Tanzimat'ın ilk dönem sanatçılarının çocukları düşünmemeleri mümkün değildir. Nitekim Tanzimat sanatçılarından Şinasi, Recaizâde Mahmut Ekrem, Ahmet Mithat Efendi ve Muallim Naci telif eserleri ve Fransızcadan yaptıkları fabl çevirileriyle çocuk edebiyatının gelişmesine katkı sağlamışlardır. Namık

¹ Çocuklara yönelik ilk kitabın M.Ö. VI. yüzyılda Hindistan'da kaleme alındığı söylenen, şehzade eğitmeni brahmanın hikâyesini anlatan bir eser olduğu kayıtlara geçmiştir (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şimşek, 2012, s. 33). Aynı yüzyılda Konfüçyüs'ün de Çin Klasiklerini özet şeklinde çocuklara anlattığı bilgisine ulaşılmaktadır (Çılgin, 2007, s. 37).

² Hedef kitlesi çocuklar olan manzum sözlükler de vardır (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Çılgin, 2007, s. 37).

³ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Enginün, 1983, s. 123-128.

Kemal aile üzerine yazdıklarıyla anılırken ailesine ve çocuklarına düşkün bir baba olarak tanınan Rezaizâde Mahmut Ekrem ise üç çocuğunu (Piraye, Emced, Nijad) kaybetmenin üzüntüsüyle şiirler yazmışlardır. *Tefekkür* ve *Nijad Ekrem* çocuk sevgisine susamışlığın ürünleridir. Şiirlerin yanında anılar da çocukların ilgisini çekebilecek niteliktedir. Sekiz yaşında iken babasını kaybeden, sonra da Varna'ya dayısının yanına gitmeye mecbur kalan Naci, çocukluk anılarını *Ömer'in Çocukluğu* adlı kitapta toplamıştır. II. Meşrutiyet'ten sonra çocuk edebiyatına verilen önemin artmasıyla Tefvik Fikret *Şermin*, İbrahim Alâettin (Gövsâ) *Çocuk Şiirleri* ve Ali Ulvi (Elöve) de *Çocuklarımıza Neşideler* adlı pedagojik değeri olan eserleri yayımlamıştır.⁴ Bunun dışında Ali Ekrem de *Şiir Demeti*'nde çocuklara dinî ve ahlaki öğüt vermek amacıyla Nasrettin Hoca fıkraları, bilmece ve fabl türünü kullanarak eğlenceli bir eğitim tarzı benimsemiştir.⁵ Aka Gündüz'ün de çocuk edebiyatına dair eserleri olduğundan söz etmek mümkündür.⁶ Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar olan bu süreç içerisinde çocuk edebiyatı kapsamında ürün veren yazarlara genç yaşta vefat eden Nabizâde Nâzım'ı da eklemek gereklidir.

Nabizâde Nâzım, çocuk edebiyatına önem vererek bu alanda eserlere imza atar. 15 Nisan 1303/27 Nisan 1887 tarihinde *Manzara*'da yayımlanan “Şâiriyyet” adlı yazısında yazar; şiir anlayışımızdaki eksiklikleri eleştirirken çocuklara yönelik şiirler yazılmamasından dolayı şikâyet eder: “Nâbi-zâde eski şiirde yanlış bulduklarını dile getirdikten sonra kendince şiirde tamamen noksan olduğunu düşündüğü hususlar üzerinde de durmuştur. Nâbi-zâde'ye göre bu eksikler: Şiirimizde felsefî yönün zayıflığı ve çocuklara okutabileceğimiz nitelikte şiirlerimizin olmayışdır”.⁷ “Şâiriyyet”te; çocuk şiirleri yazılmasının gerekliliği konusunu ele alan cümleler şu şekildedir: “Çocuklarımıza okutmak için bir müntehabat-ı eşar tertibine teşebbüs olunsun, çocuklara okutacak pek çok parçalar bulunsun. Bu sözümü indi bir kavı addetmeyiniz. Bittecrübe söylüyorum”.⁸ Bu cümlelerle de görüleceği üzere yazar; çocuk edebiyatının lüzumunun farkındadır ve edebiyatımızda önemsenmemesini eleştirmektedir. Bu sebeptendir ki kendisi de çocuk edebiyatı sahasında eserler kaleme almıştır.

⁴ Enver N. Gökşen, *Örneklerle Çocuk Edebiyatımız*, Okat Yayınevi, İstanbul 1966, s. 140-143.

⁵ Özlem Fedai, “Ali Ekrem'in *Şiir Demeti* ve Tefvik Fikret'in *Şermin* Adlı Eserlerinde Çocuklara Verdikleri Eğitimin Mahiyeti”, *Turkish Studies*, Volume 6/3 Summer 2011, s. 765-776.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Doğan, 2001, s. 32-39.

⁷ Hatice Akdağlı, *Nâbi-zâde Nâzım Hayatı, Sanatı, Eserleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara 2009, s. 58.

⁸ Himmet Uç, *Şair ve Romancı Nabizade Nazım*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 120.

Nabizâde Nâzım'ın *Mini Mini Mektepli* ve *Hanım Kızlara* adlı eserleri çocuklara yöneliktir. Yine *Heves Ettim*'de de çocuk edebiyatına dair şiir örnekleri mevcuttur. *Mini Mini yâhûd Yine Heves* de isminden dolayı çocuklar için yazıldığı yönünde bir izlenim uyandırır da burada çocuk edebiyatı özelliklerine sahip şiirlerin varlığından söz edilemez. Yine çocuklar için kaleme aldığı *Mini Mini Mektepli*, didaktik nitelikte mensur parçalardan müteşekkildir. Tabiat sevgisi, din ve ahlak eğitimi, vatan sevgisi, toplumsal davranışlar gibi konularda öğütler veren, çeşitli bilgiler sunan bu kitap pedagojik bir eser mahiyetindedir. Onun çocuklar için yazdığı bu kitap dışında, diğer kitaplarındaki bazı şiirlerin dil ve üslup bakımından sade oluşu da çocuklara hitaben yazıldığı izlenimini uyandırmaktadır:

“Nâbi-zâde de eski şiirden pek kopamamış; hatta bazı şiirlerini taklit yoluyla vücûda getirmiş, nitekim bu alanda düz yazı türlerinde yakaladığı başarıyı yakalayamamıştır. Yine de şair Nâbi-zâde'nin şiir türüne getirdiği bir yenilik, daha önce yapılmayıp yaparak, çocukları düşünerek onların seviyesine uygun şiirler yazmış olmasıdır”.⁹ Nitekim *Heves Ettim*'de de çocuk edebiyatı kapsamına girecek şiirler (“Vâlîde Ninnisi”, “Bir Tasvîr” ve “Diğer”) vardır. Hatta “Vâlîde Ninnisi”nde vatan sevgisi, çocuk terbiyesi vasıtasıyla dile getirilmiştir. Yazar; *Hanım Kızlara* eserinin girişindeki mektuplarda kız çocuklarının eğitime yönelik kitapların yazılması gerektiğini vurgulamaktadır. Esere dinî ve ahlakî eğitim konuları dışında, fen bilimlerine ağırlık veren okuma parçaları da eklemiştir.

Nabizâde Nâzım'ın çocuklar için kaleme aldığı eserleri; kız çocukların eğitimi meselesi, tabiat sevgisi, vatan sevgisi, çocuk sağlığı, dinî ve ahlaki öğütler başlıkları altında incelenecektir.

Nabizâde Nâzım'ın Çocuklara Yönelik Eserleri

I.Kız Çocuklarının Eğitimi

Yazarın *Hanım Kızlara* adlı eseri genç kızların eğitimi için kaleme alınmıştır¹⁰. Hatta kitabın girişinde de kız çocuklarının eğitiminin lüzumu üzerinde durulur.

Nabizâde Nâzım; hayalî bir kişiye yazıldığı izlenimi veren bir mektupla kitabına başlar. “Nabizâde Nâzım Bey Efendi Hazretlerine” başlıklı mektupta yazar, öteden beri mektep kızları için fennî bir risale yazmak isteğinde olduğunu belirtir. Fakat birçok engel vardır: “O mânîlerin başlıcası: iktidarsızlığım idi. Bir

⁹ Hatice Akdağlı, a.g.e., s. 40.

¹⁰ Yazar seslenilen kitlede bir yaş aralığı belirtmemiştir. Fakat “hanım kızlara” hitabıyla büyüme çağındaki kız çocuklarına seslendiği düşünülmektedir.

iktidarsızın yazacağı risâle hiç kimsenin nazar-ı mütâla'asından geçmez sanırdım".¹¹ Belli bir zaman sonra yazarın fikri değişmiş, bu kitabı yazmaya karar vermiştir. Fikrindeki bu değişimin önemli bir sebebi memlekette birçok kitap yazılması ve halkın bilgiye değer vermesiyle "maarifperverliğin derece-i kemâli"dir. Bu noktadan sonra yazar, kitapların hâkim olduğu sahayı dikkate alarak sözü satış oranlarına getirir. Yayın dünyasında basılı kitapların birkaçı rağbet görürken bazıları ön plana çıkmaz. Hatta aynı yazarın kimi kitapları satmaz iken, kimileri defalarca basılır. Bazı memleketlerde roman ve tiyatro türündeki eserler, bazılarında ise fennî kitaplar tercih edilir. Bugün ise durum farklıdır. İlim ve fen çok gelişmiş, fenle uğraşanlar çoğalmıştır. Dolayısıyla bu konularda yazılan kitap sayısında da önemli bir artış olmuştur. Yazar, fennin ilerlemesi hususunda konuşur, ilim ve fende İslam âlimlerinin Avrupalılardan önde olduğunu söyler. İbn-i Sînâ, İbn-i Rüşd... gibi İslam bilginlerini sıralarken Batıdan da Kopernik'i ele alır ve onlardan nadiren bilgin çıktığı görüşünü savunur. Sonunda konuyu kendi kitabına getirir. Bu kitabı yazmaktaki maksadı ders vermek değildir. Güzel ahlaka dair yazdığı makaleler küçük küçük hikâyelerden ibaret basit şeylerdir. Her cildi 3 ayda bir yayımlanmak üzere kitap, 4 cilt olarak düşünülmüştür. Aynı zamanda bu yazıda öne çıkan bir diğer konu da kitaba verilecek isimdir. Yazarın öncelikli olarak gördüğü şey; başlık mevzusudur ki, kitabın isminin kızlara mahsus olduğu duyulur duyulmaz anlaşılmalıdır: "Şu kadar ki verilecek isim duyulur duyulmaz kızlara mahsûs bir şey olduğu yekden anlaşılmaq mültezimidir. Hele verilecek isim gayet basit ve Türkçe olacak olursa büsbütün minnettarınız olacağım tabiidir".¹² Nâzım, kitabına basit, Türkçe bir isim seçer, mektuba verilecek olan cevapta da kitabın adının bu ölçütler doğrultusunda belirlendiği görülecektir. Toplumun çekirdeği olan aile kurumunun temel unsuru "anne"nin bilinçli olması; o toplumun terakkisi açısından büyük öneme sahiptir.

"Nabizâde Nâzım Bey Efendi Hazretlerine" adlı mektubun karşılığı olarak yazılan "Bey Kardeşim" başlıklı yazıda yine kız çocuklarının eğitimi konusu ele alınır. Genç kızların eğitiminin toplumun terakkisindeki rolü vurgulanır:

"Denildiği üzere kızlar erkekleri terbiye eder. Cennet vâlidelerin zîr-i pâyinde ise medeniyet -ki irfân murâd olunur- genç kızların dimâğına mültecîdir.

¹¹ Nabizâde Nâzım, *Hanım Kızlara*, A. Maviyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1304/1888, s. 3.

¹² Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 10-11.

Böyle bir misafir-i ekremin mihmândaında ne kâbiliyyet lâzımdır ki bu ni'met-i iltifâtta behakk müstefid olsun.

Bizi dünyaya kadınlar getiriyor. Kadınlar ise bedîhî ki kızlardan yetişiyor.”¹³

Yazar, kızların terbiye edilmesiyle medeniyetin gelişmesi arasında ilişki kurar. Kızları temel bilimlerle eğitmek yeterli değildir. Kızlar da erkekler gibi fen bilimleri ile ilgilenmelidir ki dünyanın geleceği fen bilimleri üzerine kurulmaktadır. “Havâyî” romanlarla ve şiirlerle vakit geçirilmemelidir. Romanlarda da fen bilimlerine başvurulmasını isteyen yazarın, natüralist akımın etkisi altında olduğu görülmektedir. Kızlara sadece basit hesap, coğrafya hakkında bilgi, biraz nakış, çok az musiki göstermekle yetinilirse onların bu tarz romanları anlayamayacaklarını söyler. Kadınlar da erkekler gibi bilimde derinleşmelidir. “Bir Ahmet Mithat olsun da bir Fahriye Şeref niçin bulunmasın?”¹⁴ diyerek kadın romancıların yetişmesi isteğinde bulunur. Avrupalı kadınların beşeri bilimlerle de ilgilendiğini söyleyen yazar, kadınların eğitimini erkeklerinki kadar önemsemektedir. Aksi takdirde ev ekonomisinden sorumlu olan kadının matematiği iyi bilmemesi durumu, evin idaresinde ciddi sıkıntılara yol açar. Kadınlara “çocuk makinesi” gözüyle bakılmasını şiddetle eleştiren yazar, yenilikçi fikirleriyle dönemini aşarak kadın erkek eşitliğini savunan görüşler öne sürmüştür. “Kadının okumuşu büyücü olur” sözüne itibar etmez ve cahil kadının da ruhsuz olduğunu düşünür. Cahil kadını taştan bir heykele benzeterek erkeğine hayat arkadaşı olamayacağını vurgular. Ayrıca ahlak üzerine de görüşler beyan eder. Çünkü “ahlâk bozukluğu beşeriyetin hastalığıdır, mahvı ise mevtidir” (N. Nâzım, 1304, s. 14) diyerek ahlaka verdiği değerin altını çizer. Kitapta yer alan parçalar güzel ahlakı telkine yöneliktir. Bu anlamda Jean J. J. Rousseau ile Volter'den parçalar alınmamasını tavsiye eder, onları ahlakî açıdan kusurlu bulur. Diyojen hakkında da olumsuz bir kanaate sahiptir, buna karşın Eflatun'u beğenir. A. Dumas, E. Zola, Balzac gibi realist ve natüralist yazarları önemseydiği için kitabın yazarına da onlardan yararlanmasını önerir. Sonuçta, esere isim konulması bahsine gelen yazar, “Hanım Kızlara” başlığını kullanır, öyle ki seslenilen okuyucu kitle gelişme çağındaki genç kızlardır.

Hanım Kızlara'dan anlaşılacağı üzere yazar; sadece erkek çocuklarının eğitimine değil, gelişme çağındaki kızların yetişmesine de önem vermekte, sağlıklı ve müreffeh bir toplumun oluşabilmesi için kız çocuklarının iyi eğitilmesi gerektiğini düşünmektedir.

¹³ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 11-12.

¹⁴ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 13.

II. Tabiat Sevgisi

Tabiat sevgisine odaklanılarak yazılan parçalarda tabiat güzellikleri betimlenirken doğadaki canlılara zarar vermemek ve verdiği nimetlerden dolayı Tanrı'ya şükrederek doğayı korumak gerektiği hususunda bilgiler verilmiş, çocuklar çevre duyarlılığı konusunda eğitime çalışılmıştır.

Dört mevsimin öne çıkan özelliklerinden hareketle Nâzım, mevsimleri tanıtıcı parçalar yazmıştır. *Mini Mini Mektepli*'de yer alan bu parçalardan “Sonbahar”da, başlıktan da anlaşılacağı üzere sonbahar mevsimi ele alınır. “Fahrü'l-mevâsım” şeklinde adlandırılan bu mevsimde kışın dondurucu soğukları ve yazın bunaltıcı havaları yoktur. Mevsime özgü tabiat manzaraları betimlenirken meyveleriyle bol ve bereketli olduğuna da değinilir. Sonbaharın ilerleyen günleriyle birlikte ağaçların solması, çiçeklerin kurumasıyla tabiatın sararması hüznün içerisinde aktarılır:

“Yapraklar filizleri üzerinde sararmaya, kuvvetten düşüp düşmeye başlar.

Ağaçlar zemîn ve havada kendilerini beslemeye kâfi madde-i hayâtiyyeyi ancak bulabildikleri için üryân, sakîlü'l-manzar kalırlar.

Kırlar safâlarını kaybederler.

Tulûda, gurûbda eski revnak, eski tesir kalmaz.

Geçici kuşlar artık diyarımızı terk ederler.

Halk şehir ve köylerin dar, karanlık evlerine, sokaklarına dolmaya başlar... Hava sâfiyyetini kaybeder”.¹⁵

Parçada mevsimle ilgili unsurlar ön plana çıkarılırken -diğer mevsim konulu parçalarda rastlanılacağı üzere- çocuk sağlığına dair uyarılarda bulunulmadığı görülmüştür.

“Benim Bahçem” adlı parçada bir çocuğun tabiata bakışından hareketle tabiat sevgisi ele alınmaktadır. Bu metinde çiçekleriyle, ağaçlarıyla cıvıl cıvıl olan bahçenin pırıltısı karşısında çocuk; verdiği bu güzelliklerden dolayı Tanrı'ya şükretmekte, tabiattaki bütün unsurların da Tanrı'ya hamd ettiğini düşünmektedir.¹⁶ Yazar, şiirinde tabiattan yola çıkarak dinî konulara eğilmiş, çocuklara Allah sevgisini aşılama gayretinde bulunmuştur. Yine “Kuş” adlı parçada da bahçedeki ağaçların meyvelerini galalayan kuş ile ona sert davranan

¹⁵Nabizâde Nâzım, *Mini Mini Mektepli*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1308/1892, s. 27-28.

¹⁶ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 7.

çocuğun hikâyesi işlenmektedir. Çocuğun davranışları karşısında kaçan kuşun bu tepkisinden hareketle yazar, tabiattaki her varlığın bir mücadele içerisinde olduğunu, kendisini güvende hissetmeyen bir ortamda kuşun bile kaçtığını, o yerden uzaklaştığını anlatır:

“Kuşun evzâ’na dikkat et... Her vaz’ı azîm bir havf içinde bulunduğuna delâlet ediyor. Olduğu mahâllde muttasıl muhterizâne bakınıyor; sanki bir düşman-ı mevhûmun hücûmuna uğrayacakmış gibi halecân içinde görünüyor.

Bak yine uçtu, başka dala kondu... İşte kuşlar da insanlar gibi böyle dâ’imî bir ihtirâz ve iştibâh içinde yaşarlar.

Ben babama ‘O neden?’ demiştim. O da cevap olarak ‘Bu âlemde hayat yani varlık bir nihâyetsiz mücâdeleden ibarettir. Cihânda hiçbir mevcud emniyyet ve istirâhât-ı mutlakaya mazhar olamaz. İşte ömür bu gibi şübühât ve ihtirâzât arasında imrâr olunan zamanlardır.’ demişti”.¹⁷

Çocuk, babasının bu cümleleri karşısında kendisini bencilikle suçlar. Çünkü dünya, tüm canlıların evidir, kuşa hoyrat davranan çocuk sadece kendisini düşünerek hata yapmıştır. Ayrıca parçada kuşun insanların davranışlarını anlayabilecek kadar akıllı olduğu bilgisi de verilir: “Demek ki kuş pek nâzikâne olmayan mu’âmelemden tevahhuş etti. Kuşun merâm ve kelâmımı pek güzel anlamış olduğuna kâni’im. Zaten bir kitapta okumuş idim ki hayvanâtta dahi akıl ve zekâ varmış... Söz anlarlar imiş...”.¹⁸ (N. Nâzım, 1308, s. 17). Bu parçada kuşu azarlayarak bahçesinden kovan çocuğun pişmanlığının aktarılmasıyla hayvanlara iyi davranılması gerektiği vurgulanmıştır.

“Enginde İdik” parçasında denizin sonsuzluğu eşliğinde mavi suların duru güzelliği resmedilir. Bir gemi yolculuğundan yola çıkan yazar, denizde geçen yirmi dört saatin farklı anlarını ele almıştır. Akşam vakti denizin sessizliğini ve kasvetini anlatırken sabah vakti ufukta güneşle birleşen mavi suların eşsiz manzarasını hayranlıkla betimlemiştir. Yazar duygudan duyguya sürüklenmiş, kâh denizin sonsuzluğundan ürkmüş, kâh karşılaştığı manzaraların ihtişamıyla büyülenmiş ve tabiat sevgisini deniz vasıtasıyla işlemiştir.¹⁹

Heves Ettim adlı şiir kitabında yer alan “Bir Tasvîr”²⁰ başlıklı şiir de bir çocuk şiiri niteliği taşımaktadır. Bir kız çocuğunun kuzusuyla konuşması şeklinde tanzim edilmiş olan şiirde, hayvan sevgisi konu edilmektedir. Kır hayatının güzelliğini resmeden bu şiir; Himmet Uç’a göre çocuk muhayyilesini

¹⁷ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s.17.

¹⁸ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s.18.

¹⁹ Nabizâde Nâzım, a.g.e., s.18-21.

²⁰ Bu şiir yazarın Hanım Kızlara adlı eserinde sayfa 54 -55’te de bulunmaktadır.

aşan felsefî cümleler içermektedir: “ ‘Bir Tasvîr’ şiiri tablo resmidir. Şair tabloyu tasvir eder. ‘Bir kızcağz bir eliyle taze ot damenini tutuyor, diğer eliyle de otlamak hevesinde olan bir kuzucuğu okşuyor.’ Şiirde bir çocuğun düşünmesi zor felsefî cümleler vardır”.²¹ Şiirde dünyanın geçiciliği, hayatın kısalığı üzerinde durularak her yaşanan günün güzel geçirilmesi nasihatinde bulunulur:

“Elem-i dehrden âzâd olalım.

Ele bir kere geçer fırsat-ı ömr

Bîhude zahmete yok tâkat-i ömr:

Sıçrayıp koş, yürü ey rûh-ı revân

Dem-i eşvâk u ferahtır bu evân”.²²

Şiir, çiçek toplayan bir kızın gözünden doğaya bakışı yansıtır. “Diğer” başlığının altına iliştirilen “Bir Küçük Kızla Karacası”²³ alt başlığıyla yayımlanan şiirde de tabiat sevgisi işlenmektedir. Çocuk şiiri niteliği taşımakla birlikte şiir, aynı zamanda “Bir Tasvîr” gibi “tablo şiir” özelliği göstermektedir (Uç, 2007, s. 159). Bir kız çocuğunun hayvan sevgisi şiirin konusunu oluşturur. Karacayı severken aynı zamanda konuşan çocuk, karacayı arkadaşı olarak görmektedir:

“Seni okşamazsam ey meleğim!

Boşa gitmez mi o kadar emeğim?

Yok ise âşinâlığım diline

Gözlerin tercümân olur diline

Çeşm-i zîbânı seyreden âdem

Oluyor vakf-ı derûnun o dem”²⁴

Şiirin sonunda, karacayla beraber eve giderek annelerini merakta bırakmamalarını söyleyen çocuğun bu hareketi de çocuklara annelerini üzmemeleri konusunda öğüt vermek içindir. *Heves Ettim*’de yer alan bu şiirlerin dilinin sade, akıcı olması ve konularının çocuklara hitap etmesi, hatta bir

²¹ Himmet Uç, *a.g.e.*, s. 156.

²² Nabizâde Nâzım, *Heves Ettim*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302/1886, s. 56-57.

²³ Bu şiir yazarın Hanım Kızlara adlı eserinde sayfa 48-50’de bulunmaktadır.

²⁴ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 58.

çocuğun ağzından teşekkül etmiş olması çocuklar için yazıldığı düşüncemizi desteklemektedir.

Hanım Kızlara eserinde yer alan “Bülbül” adlı parçada yazar, çocuklara bu kuşu tanıtır. Çocuklarla bülbülün sesini dinleyen yazar, hüznü ses karşısında oldukça duygulanır.²⁵ Yine aynı kitapta yer alan “Yapma Çiçek” adlı okuma parçasında da annesiyle birlikte köyden şehire taşınan ve yeni bir ortamla karşılaşan köylü çocuğunun öyküsü işlenmektedir. Çiçekleri çok seven çocuk, büyük şehirde karşılaştığı yapma çiçekleri gerçek sanar ve hayal kırıklığına uğrar. Bu öykü aracılığı ile yazar, doğal yaşamın güzelliğini dile getirir. Ne kadar güzel olursa olsun hiçbir şey tabiatta bulunduğu hâli kadar mükemmel olamaz, düşüncesi parçada verilmek istenen ana fikirdir. Parçada köy manzaraları eşliğinde rengârenk tasvirler yapılır.²⁶

“Üç Gül” başlıklı öyküde de doğal hayatın korunması konusu işlenmektedir. Üç gülün hayallerini anlattığı diyaloglarla metne başlayan yazar; bu hayallerin nasıl nihayet bulduğuna yer vererek metni sonlandırır. Biri güzel bir kızın saçlarını süslemek için toka olmak isterken bir diğer gül ise kokusunu bir mabede sunmak dileğindedir. Üçüncü gül ise dalından koparılmaya razı değildir ki tek dileği ormanda kalmak, tabiatın güzelliklerinden ayrılmadan yaşamaktır. Nitekim güllerin yanından geçen üç kız onların bu hayallerini gerçekleştirir. Birincisi koparılacak kızın saçına süs olur fakat kısa bir süre sonra solarak ölür. Diğer de ayaklar altında çiğnenir. Üçüncü gülü koparmaya kıyamayan kız ise onu sulayarak ömrünü uzatır ve güzelliğini yaşatır. Gül, balıyla arılara ürün verirken güzelliği ve kokusuyla da ormanı cennete çevirir. Koparılmadan doğduğu toprağa sadık kalan, doğal ortamından ayrılmayan bu gül; mutlu bir şekilde yaşamını devam ettirmiş, hatta kuruduktan sonra toprağa düşen tohumları yeni çiçeklerin açmasına sebebiyet vermiştir.²⁷

Tabiatın güzelliğine, hayvan sevgisine ve kır hayatına odaklanan parçalarda doğal yaşamın korunması konusu vurgulanmakta ve çocuklar bu yönde eğitime çalışmaktadır.

²⁵Nabizâde Nâzım, *Hanım Kızlara*, A. Maviyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1304/1888, s. 21-22.

²⁶ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 25-26.

²⁷ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 43-45.

III. Vatan Sevgisi

Yazar, vatan sevgisini çocuklara aşılama amacıyla da şiir kaleme almıştır. Vatanî hisleri çocukların kalbine yerleştirme; şairin çocuk eğitiminde oldukça önemseydiği bir husustur.

Heves Ettim adlı şiir kitabında bulunan “Vâlîde Ninnisi”²⁸ adlı şiirde, vatan kavramı bir annenin ağzından çocuğa aktarılmaktadır:

“Hubb-ı ıyâl ü veledin vârisi
Hubb-ı vatan; yani safâ bâisi!
Hubb-ı vatan rûh-ı cihândır desem
Zerre kadar bunda hatâ’ eylemem.
Hubb-ı vatan fikre ne revnak verir
Âdeme mâhiyetini bildirir!
Şâh-reh-ı ma’rifete gitmeli
Kâbe-i umrâna şitâb etmeli.
Ömr-i cehûlâne yaraşmaz bize
Kim bakacak öyle hamîyyetsize?”²⁹.

Anne, çocuğunun vatanını, dinini korumasını, ailesine ve milletine layık olmasını ister. Ninniler aracılığıyla vatanî duyguları evladının gönlüne ve zihnine yerleştirir: “Şiirlerinde çoğunlukla ferdî duyguları dile getiren Nâbizâde sosyal muhtevalı şiirler yazmadığı gibi hamasî konularda da pek kalem oynatmamıştır. Ancak şâirin ‘Vâlîde Ninnisi’ isimli bir şiiri vardır ki burada vatan sevgisi çocuk terbiyesi çerçevesinde dile getirilir”.³⁰

Çocuk eğitiminde önemli bir vasıta olan “ninni” türüne yer veren bu şiir de pedagoji sınırlarına dâhil edilebilecek niteliktedir.

IV. Çocuk Sağlığı

Çocukların sağlığına önem veren yazar; *Mini Mini Mektepli*’ye bu konu ekseninde okuma parçaları koyar. Bilinçlendirici nitelikteki bu yazılarla

²⁸ Bu şiir yazarın Hanım Kızlara adlı eserinde sayfa 38-39’da da bulunmaktadır.

²⁹ Nâbizâde Nâzım, *Heves Ettim*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302/1886, s. 15-16.

³⁰ Necat Birinci, *Nâbizâde Nâzım*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, s. 13.

çocuklara sağlık bilgisi verilerek kendilerini mikrop-lardan nasıl koruyacakları öğretilmektedir.

Mini Mini Mektepli adlı eserdeki “İlkbahar” parçasında ilkbahar; mevsimlerin en renklisi, en güzeli, tabiatın gençlik iksiri olarak tanıtılır. Parçada betimleyici tasvirler geniş yer kaplar:

“Zemîn ve zemîn üzerindeki mahlûkât da kesîf bulutlar altında pinhân kalan kış güneşinin en hafif bir şuâ'na karşı sîne-i iştiyâklarını açtıkları hâlde nev-bahârın hemen her zaman mütecellî olan güneşi altında canlanıp, boy atmaya, başkaldırmaya başlarlar. İşte bu esnâdadır ki ‘Allah yeryüzünü ölümden sonra diriltir.’ Ağaçlar yapraklanmaya, kırlar çiçeklenmeye, kuşlar da pervâza başlarlar”³¹

Ağaçların renklendiği, çiçeklerin tüm letafetiyle açtığı bu mevsimin ilk aylarına dikkat edilmesi gerektiği, nihayetinde ilkbaharın kışın etkilerini taşıdığından pek çok hastalığa gebe olduğu belirtilerek çocuklar uyarılır.

“Yaz” adlı parçada da yaz mevsimine has unsurlar dile getirilir. “Mevsim-i uzlet” olarak nitelendirilen yaz mevsiminde; ilkbaharda olduğu gibi temkinli olunması gerektiği vurgulanır. Havaların sıcaklığıyla artan rehâvet pek çok rahatsızlığı da beraberinde getirir: “Nev-bahârı takip eden yaz mevsimi sıhhatçe pek emniyetli bir hengâm değildir. Sıcak, müz'ic uzun günlerinde hissedilen sıklet ve rehâvet de hiçbir mevsimde yoktur”³².

Yaz günlerinde halk, serinlemek için تنها ve serin yerlere çekilir. Boğaziçi, Erenköy, Makrıköy, Adalar bu yerlere örnek olarak verilir. Bu cümlelerde açıkça belirtilmese de yazı karşı tedbir alınması gerektiği vurgusu yapılır.

Yazar mevsimleri tabiat manzaraları eşliğinde anlatırken çocuklara uyarılarda bulunmuş, çocukların sağlığına ne derece önem verdiğini göstermiştir.

V. Dinî-Ahlaki Öğütler

Çocukların fiziksel ve zihinsel gelişimlerine önem veren yazar; ruhsal gelişimlerini de ön planda tutarak maneviyatlarını olgunlaştırıcı eserler vücuda getirmiştir. Yazarın eserlerinde; çocukların dinî kurallara uyarak, güzel ahlaklı olarak yetişmesini konu alan parçalar yoğunluktadır.

³¹ Nabizâde Nâzım, *Mini Mini Mektepli*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1308/1892, s. 25.

³² Nabizâde Nâzım, a.g.e., s. 26.

V. I. Ailenin Değeri, Çalışkanlık ve Güzel Ahlak

Yazar; küçüklere sevgiyle, büyüklerle saygıyla yaklaşılması, aile büyüklerine karşı hürmette kusur edilmemesi, güzel ahlaka sahip olunması ve atalete düşülmemesi gibi konulara geniş yer ayırmıştır. *Mini Mini Mektepli* ve *Hanım Kızlara* eserlerinde bulunan parçaların birçoğunun bu konular etrafında teşekkül ettiği görülmektedir.

Mini Mini Mektepli'nin “Mektup” adlı parçasında bir baba ile çocuğun ilişkisi ele alınmaktadır. Çocuk, babasına duyduğu özlemi ve sevgiyi kâğıda dökmekte, aldığı karnenin sevincini bu mektup aracılığıyla babasıyla paylaşmaktadır. Mektupta büyüklerle karşı saygı ve hürmet gösterilmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır:

“İki senelik sa’y ve gayretimin ilk mükâfâtını bugün gördüm... Ah bilirsiniz bilmem insan ve bâ-husûs benim gibi bir tahsîl çocuğu otuz, kırk büyük zat karşısında taltîf olunursa ne kadar bahtiyâr oluyor!.. Mükâfât aldım, hem dört kere! Düşününüz bir kere babacığım ben mektebe girdiğim zaman ma’lûmâtım pek sathî olduğundan o sene bir eser terakkî gösteremedim. Fakat bu sene Allah’a çok şükür hocalarımı dâ’imâ memnun edecek derecede dersime çalıştım”³³

Çocuğun annesine karşı hürmeti, kardeşine olan sevgisi de mektubun pek çok satırına yansımıştır. Yazar bu mektup vasıtasıyla çocukların büyüklerine saygıyla, küçüklerine sevgiyle yaklaşması gerektiğini vurgulamaktadır.

“Bir Çocuk Tarafından Taşrada Babasına Mektup” başlıklı parçada da yazar; ailevi ilişkileri ele alır. Çocukların öğretmenlerine ve ailelerine karşı olan sorumlulukları babasına yazdığı mektup aracılığıyla yine bir çocuğun ağzından dile getirilir. Çocuk babasının uzun zamandan beri kendisine mektup yazmamasından dolayı şikâyetçidir, bunun sebebi olarak kendisini görmeyi kabul edemez çünkü o, sorumluluklarını yerine getiren, büyüklerine hürmeti eksik etmeyen saygılı biridir:

“Ben böyle bir mucâzâta şâyân olacak kabâhat işlediğimi hatırlamıyorum. Derslerime her zamandan ziyâde çalışıyorum. Sâyenizde hoca efendilerim benden memnun. Hattâ hesap hocası efendi beni sırf arkadaşlarım muvâcehesinde taltîf bile etti.

³³ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 35.

Sevgili vâlideciğimi ise sevmekten bir an hâli kaldığım yok. Zerre kadar hâtırını da kırmıyorum.”³⁴

Çocuğun yazdığı mektuplar ailenin uzaktaki babaları ile kurduğu iletişimin tek yoludur. Bundan hareketle yazar, okuma yazmanın önemi konusuna da değinir. Anne ve evdeki hizmetliler okuma yazma bilmediği için gelen mektuplara çaresizce bakmakta, dış dünya ile bağlantılarını küçük çocuk sayesinde sağlamaktadır. Eğitim ve öğretimin gerekliliği mektuplaşma aracılığıyla vurgulanmış olur. Ayrıca diğer mektupta olduğu gibi bu mektubun üslubu ve hitapta titizlikle seçilen kelimeler çocuğun babasına karşı duyduğu saygıyı somutlaştırır niteliktedir.

“Buna Cevap” başlıklı yazı da “Bir Çocuk Tarafından Taşrada Babasına Mektup” adlı mektuba karşılık babanın oğluna yazdığı mektuptan oluşmaktadır. Babanın oğluna karşı duyduğu sevgi ve özlem kurulan diyaloglar aracılığıyla yansıtılır. Baba çocuğun kurduğu cümlelerin düzgünlüğü karşısında hayrete düştüğünü, onun başarısıyla gurur duyduğunu söyler: “O zamanları tahattur ettim ki biz senin gibi mini mini mektepli iken böyle fasihâne mektup yazmak nerede kalır hattâ iki lakırdıyı bir araya getirip de serbestçe ifâde edemediz...”³⁵ “Çalış oğlum, çalış ki henüz çalışacak çağdasın” diyen baba, çocuğunun okuması, kendisini geliştirmesini öğütler. Atalete düşmemesi, boş zevklerin parlaklığına aldanıp ahlaksızlığa kapılmaması telkininde bulunur. Gelecek; okul yıllarında, çocukluk çağında inşa edilir, bu sebeple çocuğun zihni sadece ailesinde ve eğitiminde olmalıdır. Arkadaş seçimi konusuna da eğilen baba, güzel ahlaklı çocuklarla arkadaşlık etmesini öğütler, zira kötü huylularla gezenin sonu iyi olmaz. Baba; eşinin ve çocuğunun özlemiyle yandığını, gurbetten dönüş için çareler aradığını ve dört gözle buluşmayı beklediğini de sözlerine ekler. Hediyeler göndererek de sevgisini gösterir. Ayrıca ailenin masrafları için gönderdiği paradan oğlunun kendisine bir gramer kitabı almasını ister. Çünkü oğlunun mektuplarına karşılık verirken onun gibi belâgat ve fesâhat kurallarına uyma arzusunu taşımaktadır. Bu mektupta da okuma yazmanın değeri ön plana çıkarılarak bir babanın çocuğuna söyledikleri aracılığıyla çocuklara aile, eğitim, arkadaş seçimi gibi konularda öğütler verilmiştir.

“Vezâ’if” adlı parçada da aile bireylerine hürmet etme, büyüklere saygı ve küçüklere sevgi ile yaklaşma nasihatinde bulunulur. Anne kavramından hareketle anneye hürmette kusur etmeme konusu üzerinde durulur: “Anacığımı

³⁴ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 11-12.

³⁵ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 14.

pek severim, beni ne kadar sever. Ben onun sâye-i terbiyesinde büyüdüm. Analar kucağı merhamet, azamet ocağıdır. Cennet anaların ayakları altındadır”.³⁶ Yine aynı parçada anne ve babaya karşı vazifeler maddelendirilir: “Anama babama karşı benim vazîfelerim: Kendilerini sevmek, sözlerini tutmak, büyük adam olursam kendilerine bakmak. İnsan anası babası sâyesinde büyür, sonra kendi sâyesinde onları geçindirirse ne büyük saâdettir”³⁷ Aile büyükleri dışında çocukların öğretmenlerine karşı olan görevleri de değinilen konulardandır. Öğretmenlerin bir rehber olarak çocukların istikbaline ışık tutması ve öğrencinin öğretmeninin değerini bilmesi gerektiği anlatılır.³⁸ Parçanın sonunda padişaha dua edilmesi telkininde de bulunulur. “Beş vakit padişaha dua etmek” bir ibadet olarak nitelendirilir. Nitekim o devirde; devletin bekası ve milletin huzuru padişahın elindedir. Büyüklere saygı gösterilmesi nasihati dışında, çalışmanın gerekliliği vurgulanır. Çalışmanın İslam dininde oldukça önemsendiği, Allah’ın çalışmaya yardım etmediği, tembellerin toplumda hor görüldüğü anlatılır:

“4- Mehmet Efendi küçük Sabri Efendi’ye cevap veriyor:

Bak ben çalışmak sâyesinde şimdi burada rahat yaşıyorum. Çalışmaktan bir an geri kalma ki sen de benim gibi rahat yaşarsın... Benim arzum senin ticarete sülûkündür. Ticaret pek fâidelidir. İstedğin parayı gönderiyorum.

5- Hüseyin Efendi pek tembeldir. Tembellik insanı mahveder. Tembele kimse acımaz. Çalışmayınca Allah insana bir şey vermez”.³⁹

Aynı zamanda ticaret yapmanın önemine, maddi ve manevi faydalarına Galata Köprüsü’nden izlenilen ticari tekneler, gemiler, sandallar vasıtasıyla değinilir. Parçada çalışma öğüdü verilmesinin dışında yine ahlakî bir konu olan iftiranın kötülüğü üzerinde durulur: “Mehmet Efendi Ali Efendi’ye iftirâ etmiş... İftirâsı meydana çıktı, ceza gördü. İftirâ ne kadar fenâ bir fiildir”.⁴⁰ cümleleriyle iftiranın kötü olduğu vurgusu yapılır. Aynı zamanda zor durumdaki insanlara yardım etmenin gerekliliği de anlatılır: “Fakirlere yardım etmek ne kadar iyidir. İnsan merhametle insan olur, komşumuz ne kadar fakirdir. Akşama yiyeceği yok. Çalışamaz da kötürümdür. Aman Yârab ne felâket!”.⁴¹ Parçanın adından da anlaşılacağı üzere çocukların topluma karşı

³⁶ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 37.

³⁷ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 37.

³⁸ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 39.

³⁹ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 37.

⁴⁰ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 37.

⁴¹ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 37.

olan sorumlulukları maddeler hâlinde -adeta bir ev ödeviymişçesine-sıralandırılır. Bu maddelerin ağırlıklı noktasını ahlakî öğütler oluşturur. Ayrıca çocuklar için tatilin faydaları, kır âleminin güzelliği de bahsedilen konulardandır.

Yazarın “Terbiye” adlı parçasında çocukların ahlaksal gelişiminde terbiyenin rolü anlatılmaktadır. İnsanoğlunun terbiye ile karşılaşması ana kucağında olur, ilk terbiye aileden alınır. Bu sebeple annelerin güzel ahlaka sahip olması gerekir. Bir çocuğun hüsn-i ahlakının oluşmasında anne kadar, babaya da sorumluluk düşmektedir. Anne ve baba her bakımdan çocuğa örnek olmalıdır. Zira çocuk ailesini taklit ederek büyür, onların özelliklerini yüklenir. Yazar, cahil fakat ahlakî düzgün bir çobanı, âlim fakat ahlaksız bir muallime tercih edeceğini söyleyerek ahlaka verdiği önemin altını çizer. Ağacın yaş iken eğildiğine inanan yazar, terbiyenin çocukluk çağında verilmesi gerektiğini düşünür.⁴² Kendi hayatından örnekler ile terbiyenin karakter üzerindeki tesirini anlatır. Kötü huylu insanların toplum tarafından dışlanmasını konu edinen çocukların terbiye edilmediği takdirde karşılaşacağı hadiseleri aktarır:

“Bir kere bedhû kimse herkesin nefretini kazanır. Kimse onun yüzüne bile bakmaz. Mektepte arkadaşların seninle hiç konuşmazlar. Teneffüs zamanlarında tek başına kalırsın canın sıkılır. Kimse seninle derse çalışmaz. Bir şüphən olur Mehmet Efendi'ye gidersin seni kovar. Arkadaşlarına fenâ mu'âmele edersin, seni hoca efendiye veya müdür efendiye şikâyet ederler; ceza görürsün. Büyüyüp mektepten çıktıktan sonra da huyunu değiştiremezsin. Ömrünün lezzetini çıkaramazsın. Tahsîlinden bir fâide göremezsın...”

Bir me'mûriyyete ta'yîn olunmak istersin 'sû'-yi ahlâkî vardır' diye kabul etmezler...”⁴³

Yazar; kötü huylu olanların sadece bu dünyada değil, ahirette de kabul görmeyeceği konusu üzerinde durur. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın emriyle, peygamber vasıtasıyla güzel ahlak tavsiye edilmiş, İslam dinince güzel ahlaklı kimseler üstün tutulmuştur. Yazar, bu noktada din ve ahlak olgusunu birleştirerek ahlaksız olanın dine de uygun olmadığını altını çizer. Kötü huylu olan türlü cefalara, cezalara, hakaretlere maruz kalacaktır; bu sebeple çocukların ahlakî eğitimi oldukça mühimdir.

Hanım Kızlara'da yer alan “Dilenci ile Kuş” parçasında yazar; vermek istediği düşüncüyü diyaloglar aracılığıyla bir dilenci ile kuşun öyküsü şeklinde

⁴² Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 22.23.

⁴³ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 23-24.

işlemiştir. Soğuk bir kış günü kuş gıdasını bulmak için mücadele ederken dilenci uğraşmadan rızkını kazanma peşindedir. Dilenciye göre; kuşun yiyecek, barınak bulması kolaydır. Kendisi ise yardıma muhtaçtır ve gözyaşından başka sermayesi de yoktur. Küçük bedenini ile kendi lokmasının peşinde olan kuş, dilenciye ders vermekte, çalışana Tanrı'nın yardımını esirgemeyeceğini anlatmaktadır. “Ben de yuvamdan uzak olabilirim. Bundan me'yûs olmaklığımı mı lâzım gelir? Fakir ihtiyar, Allah'tan ümidini kesme, Ona yalvar yakar ki sana merhamet etsin. Çünkü büyük ancak O'dur”.⁴⁴ Bu hikâyenin ana eksenini de çalışmanın değeri oluşturmaktadır. Tanrı'dan başkasından yardım istemek yanlıştır. Fakat atalete boğularak, çalışmadan Tanrı'dan yardım beklemek de doğru bir davranış değildir.⁴⁵ “Sariğ” adlı parçada da kangurunun yavruları ile olan bağı sembol alınarak anne-çocuk ilişkisi üzerinde durulur. Yazar; çocuk ve annenin diyalogu şeklinde oluşturduğu parçada; kangurunun bir tehlike anında yavrularını karnında saklamasından hareketle anne sevgisini anlatmaktadır. Kangurunun yavruları için mücadelesinden hareketle yazar; annelerin çocukları için hiçbir fedakârlıktan sakınmayacağı düşüncesini işlemektedir: “Vâlidesi o zaman dedi ki ‘Yavrucuğum, o hayvandan ibret al; sen de başın sıkılınca onlar gibi yap. Çünkü insan için anasının sînesinden daha emniyetli hiçbir melce’ (sığınacak yer) yoktur”.⁴⁶ Yazar anne kanguru hikâyesini anlatarak çocuklara öğüt vermiştir.

Nabizâde, çocuk eğitiminde ilk basamağın “terbiye” olduğunu düşünmektedir ve söz konusu parçalar ile de bu düşüncesini kanıtlamıştır. *Hanım Kızlara*'da yer alan küçük öykülerde, *Mini Mini Mektepli*'de bulunan mektup ve okuma parçalarında gerek dolaylı olarak, gerekse doğrudan aile bireylerine saygı ve sevgide kusur etmeme, güzel ahlak ile çalışmanın değeri konularını ele almıştır.

V. II. Dinî Kurallar

Yazar, İslam dinine bazen başka bir konudan yola çıkarak değinmiş, bazen de doğrudan dinî kaideleri vurgulamıştır. “Güneşe Karşı” parçası; doğrudan namaz konusunu ele aldığı için “dinî kurallar” başlığı altında incelenmesi uygun görülmüştür.

Mini Mini Mektepli'de bulunan “Güneşe Karşı” adlı parçada güneşin dünyaya olan etkisi anlatılmaktadır. Güneşin tüm dünyanın canlılık kaynağı olduğunu, vücudumuzu ısıttığını, bahçelerimize hayat verdiğini, tarlalarımızı

⁴⁴Nabizâde Nâzım, *Hanım Kızlara*, A. Maviyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1304/1888, s. 53.

⁴⁵ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 51-53.

⁴⁶ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 51.

beslediğini belirttikten sonra, sabah vaktinin güzelliğini ele alır. Güneşin tasvirlerinde şairane bir eda ön plana çıkar. Sırma saçlarını bulut yastığına dağıtarak mahmur mahmur uyandığı hayal edilen güneşin; sabahın ilk saatlerindeki güzelliği uzun uzun betimlenir. Güneşle ilgili bilimsel bilgilere rastlanılmayan parçada daha çok sübjektif gözlemler yer kaplamaktadır. Şair, güneşten ve sabah vaktinin güzelliğinden yola çıkarak sabah namazının insanı nasıl dinç kıldığını, uykunun rahatlığını dağıtarak insan sağlığına ne kadar iyi geldiğini anlatır, dolayısıyla çocuklara sabah namaza kalkmaları hususunda telkinlerde bulunur. Abdestini alan, namazını kılan ve güneşin ilk ışıklarını izleyerek seher vaktini huzur içerisinde geçiren bir müminin; bu saatlerden alacağı zevkin eşsiz olduğunu söyler: “İşte bu demlerdir ki fikirler nezd-i İlâhî’ye kadar yükselir; işte bu yükseliştir ki fikri şu hayatın fevkinde bir varlığa îsâl eder. İşte bu vusûldür ki en büyük, en tabii bir ibâdetdir.”⁴⁷ Tanrı’nın bu ibadeti yapan kulundan hoşnut olduğunu, sabah vaktinde edilen duaları kabul edeceğini vurgular. Parçada sabah vaktinin bereketi ve güzelliği sabah namazı vasıtasıyla ele alınırken çocukların sabah namazını önemsemeleri için öğütler de verilir.

Yazar, dinî kaideleri pek çok parçada ima yoluyla verirken bu yazısında doğrudan İslam dininin farzlarından “namaz” kavramı ile ele almıştır. Seher vaktinin güzelliğini ve sabah namazının bereketini anlatarak çocukları sabah namazını kılma konusunda şevklendirmeye çalışmıştır.

V. III. Toplumsal Dayanışma ve Yardımlaşma

Çocuklara verilen öğütlerin başında toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önemi gelmektedir. Çocukların yardımsever ve merhametli bireyler olması için Nâzım, küçük öyküler yazarak telkinlerde bulunmuştur.

Mini Mini Mektepli’de dört mevsimin anlatıldığı son parça olan “Kış”ta kış mevsiminin güzellikleri aksettirildikten sonra, zor durumda kalan insanlara yardım etmemiz gerektiğinin altını çizen bir hikâyeye yer verilir. Penceresinden karın yağışını izleyen çocuğun gözlerine, üstü başı perişan hâlde soğukta titreyen bir çocuk takılır. Aç açıkta bir köşede titreyen bu çocuğa kimsenin yardım etmemesi çocuğu dehşete düşürür. İnsanların bu derece umursamaz ve bencil olması karşısında şikâyetle bulunur:

“Boynu bükük, gözleri yere dikilmiş yürüyüşü miskînâne!.. Uzaktan bir manzara-yı asâlet arz eden çehresi solmuş, nûr-ı nigâhı sönmüş, yalın ayak!.. Aman Yârabb ne sefâlet!.. Ya bu hâl beşeriyete ne nakısa, ne âr!..

⁴⁷ Nabizâde Nâzım, *Mini Mini Mektepli*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1308/1892, s. 10.

Ağla ey beşeriyet ağla!

Arabası içinde dizine kürk çekmiş, boynunu bir şal ile örtmüş, yaldızlı armalı zivanalı sigarasını tutuşturmuş olan şu adam ise zavallı çocuğa bir nazarı ehemmiyyet bile atfetmedi geçti...

Of ne medeniyet! Sana mükemmel diyenler ne büyük hatâ' etmişler!.. Nâkıssın, nâkıs!..”⁴⁸

Çocuğu içeri alarak ailesiyle birlikte karnını doyururlar, üst baş verirler. Babası fakir çocuğa her sabah uğraması için tembih eder. Bu iyilikler karşısında duyulanan çocuk, Tanrı'ya şükreder. Bu noktada anne de kendi çocuğuna düşkünlere yardımda bulunmasını, Tanrı'nın takdirini ve lütfunu ancak bu şekilde kazanacağını söyler: “Anam bana dedi ki ‘Oğlum! Bîcârelere elinden geldiği kadar yardım et ki yardımcın Allah olsun’ ”.⁴⁹ Parçada kış mevsiminin tasvirinden çok; sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın vurgusu yapılmaktadır. Şair, düşkünlere yardım edenlere Tanrı'nın da elini uzatacağını söyleyerek dinî-ahlakî öğütler verir. Parçada “yardıma muhtaç” olan kimsenin bir çocuk olarak seçilmesi de yine çocuklara seslenildiğinin vurgulanması açısından oldukça önemlidir.

Hanım Kızlara'da yer alan “Şefkâtli Vâlide”de de yazar; soğuk bir kış günü kapının çalınmasıyla yoksul bir çocukla karşılaşan ailenin öyküsünü anlatır ve bu öyküyle yoksullara yardım etme düşüncesini işler. Parçalanmış elbiseler içinde aç ve üşümüş hâlde titreyen çocuğa acıyan anne; onu içeriye alarak yardımda bulunur. Evin çocukları bu durumdan hoşlanmaz, üstünü değiştirip sofraya oturttuğu bu yabancı çocuğu evlerine neden aldığını annelerine sorar. Anne de çocuğun kimsesizliğini ve perişanlığını anlatarak yoksullara yardım etmeleri öğüdünü verir:

“ (...) ‘Zavallının ne anası, ne de babası var. Kendine bakacak, hâline acıyacak kimsesi yok. Bu soğukta sokaklarda mı kalsın? Bîcâreyi kurtlar kuşlar mı yesin? Siz onun hâline hiç acıymıyor musunuz? Evlâtlarım, merhametli olunuz. Şimdi onun yerinde siz olsanız ne yapardınız? Böyle soğuk bir kış gecesinde bir saat sokakta kalsanız mutlaka donarsınız; korkudan ölürsünüz. Zavallının ne yiyeceği, ne giyeceği var. Yırtık elbiselerinin arasından bütün etleri görünüyor. Hiç düşünmüyor musunuz? O da insan! Bizden hiçbir farkı

⁴⁸ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 29.

⁴⁹ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 30.

yok. Demek ki kardeşimiz, ona acımalıyız. Elimizden geldiği kadar iyilik etmeliyiz”⁵⁰.

Zor durumda kalmış kişilerle karşılaşan insanlar empati kurmalı, onların acılarını paylaşmalı, merhametli olmalı ve kendilerinin yaşamaktan korktuğu durumları karşısındakilere layık görmemelidir. Parçada kış tasvirlerine yer verildiği de görülmektedir.

Yoksullara yardım etmeyi, kimsesizlere el uzatmayı vurgulayan bu parçalar yazarın, çocukları topluma duyarlı bireyler olarak yetiştirme arzusunda olduğunu göstermektedir.

VI. Fen ve Sosyal Bilimlerine Yönelik Bilgiler

Yazarın eserlerinde sadece ahlakî ve dinî bilgilerin olmadığı görülmektedir. Nitekim pek çok yazısında pozitif bilimler üzerine de konuştuğu görülmüştür. Fen bilimlerine dair parçaların neredeyse tamamı *Hanım Kızlara* adlı eserde bulunmaktadır. İstanbul'un geniş bir perspektifte yansıtıldığı *Mini Mini Mektepli*'deki “İstanbul” yazısı ise şehir tasvirleriyle birlikte geniş coğrafi bilgiler vermesinden dolayı “Coğrafi Bilgiler” bölümünde ele alınmıştır.

VI. I. Fen Bilimleri

Fen bilimlerine yönelik konular *Hanım Kızlara* adlı eserde yoğunluk teşkil etmektedir. Nabizâde, genç kızların pozitif ilimlere vâkıf olmalarını istediği için bu tür konulara umumiyetle eğilmiştir.

Yazar, “Ay” adlı parçada Güneş ve Ay'ı, bilimsel bilgiler ışığında karşılaştırmalı bir biçimde ele alıp tanıtır. Bu iki gezegen aynı gibi görüne de Güneş'ten elli kat küçük olan ay, parlaklığını bile Güneş'ten almaktadır. Çünkü Güneş yegâne ısı ve ışık kaynağıdır ki Dünya'yı da o, aydınlatmaktadır. Ay ile Güneş arasındaki mesafe farkına da değinen yazar, Ay'ın on dörtlük hâlini anlatarak her gece farklı bir hâlde zuhur etmesine değinir, bir hafta boyunca aldığı şekilleri resmeder. Ayrıca Ay'daki yer şekillerinin, dağların ve ovaların tasvirini de yapar. Ay'da su, buhar ve hava olmaması sebebiyle canlı mevcut değildir, bu sebeple yaşam yoktur. Ay'ın, Güneş'in ve Dünya'nın etrafındaki dönüşü de üzerinde durulan bilimsel konulardandır. Bu parça vesilesiyle yazar, astronomi alanında geniş bilgiler sunmuştur.⁵¹

“İlm-i Kîmyâ” adlı parçada kimya bilimi tanıtılarak diğer bilimlerde olan ilişkisi ve farkları üzerinde durulur. Kimya, pozitif bilimlerin başında

⁵⁰ Nabizâde Nâzım, *Hanım Kızlara*, A. Maviyan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1304/1888, s. 24.

⁵¹ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 28.

gelmektedir, çocukların bu bilimle yakın olması dünyayı keşfedebilmeleri açısından oldukça önemlidir. Günlük hayatımızda kullandığımız birçok nesne (mum, kibrit, petrol gazı... vs) kimya ilmiyle ilintilidir ki kimyanın insanlara hizmeti oldukça geniştir, bu sebeple kimya bilmek elzemdir. Kimyanın hekimlikle de ilişkisi vardır. Öyle ki hekimler hastalık analizi ve ilaç yapımında kimya ilmini kullanır. Kimya bilim dalının kurucularından İbn-i Sînâ, El Kûfî gibi ilim insanlarını da anan yazar, Avrupa ile İslam dünyasını kimya ilmi konusunda karşılaştırır. İslam dünyası kimyada Avrupa'dan daha eskidir. Nitekim kimyayla uğraşanların cezalandırıldığı Avrupa'da bu bilim dalı 18. yüzyıldan itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. Velâkin kimyadaki gelişmeler Avrupa'da büyük bir hızla devam etmektedir. Yazar, Henry Cavendish, Carl Wilhelm Scheele gibi ünlü Avrupalı kimyacıların adını da zikrederek kimya bilim dalına dair detaylı bir yazıya imza atmıştır.⁵²

“Hava” adlı parçada da havanın canlıların yaşamı açısından önemi konu edilir. Havanın canlıların hayatı için zaruri olduğu anlatılır: “Dünyada nereye gitsen behemehâl hava vardır. Hava olmayan yerde ne hayvanât yaşayabilir; ne de nebâtât neşv ü nemâ bulur; ne ateş yanar ne de sadâ (ses) duyulur”.⁵³ Ayrıca havanın bileşimindeki gazlardan (karbon, su buharı...) hareketle fen bilimlerine dair önemli bilgiler sunulur.⁵⁴ “Su Buharı, Tebahhur” adlı parçada da havadaki su buharının canlılar açısından önemi anlatılır. Su buharının havadaki dönüşümü sağlaması; bulut, yağmur, kar gibi hava olaylarına sebep olması konusu işlenir. Yine su buharının nasıl oluştuğuna, ne gibi doğa olaylarına sebep olduğuna ve canlıların hayatındaki önemine ilişkin bilgiler verilir.⁵⁵ “Aksâm-ı Sulbe, Aksâm-ı Mâyi’a, Aksâm-ı Gaz” adlı parçada da yine fen bilimlerine ait bir konu ele alınır. Aksâm-ı Sulbe “katı cisimler” demektir. “Aksâm-ı gaz” gaz cisimlere işaret ederken “aksâm-ı mâyi’a” ise sıvı cisimlere karşılık gelir. Maddenin üç hâline odaklanan yazar, fizik biliminin temellerine eğilerek maddeler arasındaki farkları çocuklara öğretme amacındadır.⁵⁶

Pozitif ilimlere ait parçalar olduğu gibi batıl inanışları konu alan parçalar da mevcuttur. “İ’tikâdât-ı Bâtıla” başlığı altında yazar; Eski Mısırlıların mistik inanışlarını konu alır, eski Mısırlıların güneş ve ayı “Tanrı” kabul etmesi, öküz gibi hayvanları kutsal addetmesi üzerinde durur. Ayrıca Mısırlılar bazı otlara ve ağaçlara tapmakta, timsahlara zarar veren farelere hürmet göstermektedir. Böyle

⁵² Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 31-33.

⁵³ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁴ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 33-36.

⁵⁵ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 36-37.

⁵⁶ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 40-43.

inanışları konu alan parçaların esere dâhil edilmesi; pozitif ilimlerin değerinin anlaşılması ve eski uygarlıklara dair tarihsel, kültürel bilgiler sunulması açısından da önem arz eder.⁵⁷

Bilim konusundaki yazıların *Hanım Kızlara*'da ağırlık teşkil etmesi yazarın, kız çocuklarının bilimle ilgilenmesini ne derece arzuladığının bir göstergesidir. Yazar, çocukluk çağından itibaren tüm bireylerin pozitif ilimlerle meşgul olmasını istemekte, toplumun gelişiminin bilimle sağlanacağını düşünmektedir.

VI. II. Coğrafi Bilgiler

Fen bilimleri dışında sosyal bilimler alanında da çocuklara eğitici bilgiler sunulmuştur. Yazar, çocuklara yakın çevreyi tanıtarak yaşadıkları coğrafyanın temel özelliklerini öğretmeye çalışmıştır.

Mini Mini Mektepli eserinde yer alan “İstanbul” başlıklı parçada yazar, şehri mahalle mahalle, semt semt ele alarak çocukların anlayabileceği tarzda coğrafi bilgiler verir. Parçaya İstanbul'un tarihsel geçmişini anlatarak başlayan Nâzım, şehrin mesire yerleri, tarihi değerleri ve tabiat güzellikleri üzerinde durur. Galata, Üsküdar, Beyoğlu, Kadıköy parçada bahsi geçen mekânlardandır. Galata ve Beyoğlu “ecnebi meskeni” olarak nitelendirilir. Çamlıca tepesinden bahsedilen bölümlerde manzaranın güzelliği resmedilir. Ayrıca Arnavutköyü, Rumelihisarı, Emirgân, Beykoz, Yeniköy, Tarabya, Büyükdere ve Yeni Mahalle'den hareketle Boğaziçi'nin yalıları, sosyal yaşamı, eşsiz doğal güzelliği anlatılır. Boğaziçi'nin mehtaplı geceleri ve eğlence kültürü de yine bu yazı aracılığıyla aktarılır.⁵⁸ Yazar, İstanbul'u ayrıntılarıyla betimleyerek çocuklara coğrafi anlamda yararlı bilgiler sunmuştur. Bu yazıdaki bilgiler her ne kadar bilimsellikten uzak, sübjektif gözlemlere dayalı olarak verilmiş olsa da İstanbul, gerek tabii güzellikleri gerekse sosyal yaşamı ve eğlence kültürü açısından tüm yönleriyle tanıtılmaktadır.

Sonuç

Türk edebiyatında romancı kimliğiyle tanınan Nabizâde Nâzım, çocukların eğitimi konusunda da eserler vücuda getirmiştir. Yazarın *Mini Mini Mektepli* ve *Hanım Kızlara* adlı eserleri çocuk edebiyatı alanına dâhil edilebilecek parçalardan mürekkeptir. *Heves Ettim* adlı eserde de çocuk edebiyatına dair şiir örnekleri mevcuttur.

⁵⁷ Nabizâde Nâzım, *a.g.e.*, s. 46-48.

⁵⁸ Nabizâde Nâzım, *Mini Mini Mektepli*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, İstanbul 1308/1892, s. 30-34.

Yazarın çocuklar için kaleme aldığı *Mini Mini Mektepli* adlı eseri didaktik içerikli mensur parçalardan müteşekkildir. O, çocukların bedensel sağlığına önem veren parçalar yazarken tabiat sevgisini aşlamak amacıyla da öyküler kaleme almıştır. Çocukların ruhsal gelişimine hizmet etme amacıyla büyüklere saygı, aileye değer verme, yoksullara yardım etme temaları etrafında teşekkül etmiş yazılara geniş yer ayırmıştır.

Yazar, *Hanım Kızlara* eserinin girişinde kız çocukları için eğitim kitapları yazılması gerektiği üzerinde durarak çocuk edebiyatına verdiği önemi vurgulamıştır. Yine bu eser de çocukların duygu ve düşünce dünyalarının gelişimine yönelik yazılardan oluşmaktadır. Ahlakî gelişim metinleri dışında fen bilimlerine ağırlık veren okuma parçaları da bulunmaktadır. Nitekim “hava, su buharı, katı-sıvı-gaz hâlindeki maddeler...” vs. konularını ele alan bilimsel nitelikli yazılar da eserde yoğunluk arz etmektedir. Çünkü natüralist bir yazar olarak bilimi üstün tutan Nâzım, kız çocuklarının bilim ve kültür alanlarında da bilgi sahibi olmalarını istemiştir. Yazar, gerek bilimsel parçalardan yararlanarak gerekse öyküler ya da mektuplar aracılığıyla düşüncelerini dolaylı ve doğrudan aktarmıştır. Onun bu kitaplarda dil ve üslup bakımından sadeliği tercih etmesi de “çocuklar tarafından kolay anlaşılabilmek” amacına hizmet etmektedir. Ayrıca bazı parçalardaki yabancı kelimelerin yanına parantez açarak açıklamalarda bulunması da yine bu amaca yöneliktir.

Hem içeriği hem de biçimsel özellikleri göz önüne alındığı takdirde *Mini Mini Mektepli* ve *Hanım Kızlara* adlı eserlerin pedagojik çizgide olduğu tespit edilmiştir. Yazarın; geleceğin büyüklerine okuma parçaları ve şiirler yoluyla ahlak dersleri verdiği, eğitimlerine ve kişisel gelişimlerine yönelik yararlı bilgiler sunduğu görülmüştür. Bu bildiriyle Nabizâde Nâzım’ın da çocuk edebiyatı tarihi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞLI, Hatice, *Nâbi-zâde Nâzım Hayatı, Sanatı, Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara 2009.
- BİRİNCİ, Necat, *Nâbizâde Nâzım*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- ÇILGIN S., Alev, *fÇocuk Edebiyatı*, Morpa Yayınları, İstanbul 2007.
- DOĞAN, Âbide, “Aka Gündüz’ün Çocuklara Yönelik Eserleri ve Çok Edebiyatımızdaki Yeri”, *Türkbilig*, S.2, 2001, s. 32-39.
- ENGİNÜN, İnci, “Bir Çocuk Edebiyatçısı: Mehmed Şemsettin”, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 123-128.
- FEDAİ, Özlem, “Ali Ekrem’in *Şiir Demeti* ve Tevfik Fikret’in *Şermin* Adlı Eserlerinde Çocuklara Verdikleri Eğitimin Mahiyeti”, *Turkish Studies*, Volume 6/3 Summer 2011, s. 763-779.
- GÖKŞEN, Enver N., *Örneklerle Çocuk Edebiyatımız*, Okat Yayınevi, İstanbul 1996.
- Nabizâde Nâzım, *Heves Ettim*, Mihran Matbaası, İstanbul 1302/1886.
- Nabizâde Nâzım, *Mini Mini yâhûd Yine Heves*, İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul 1303/1887.
- Nabizâde Nâzım, *Hanım Kızlara*, A. Maviyan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1304/1888.
- Nabizâde Nâzım, *Mini Mini Mektepli*, Artin Asaduryan Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul 1308/1892.
- UÇ, Himmet, *Şair ve Romancı Nabizade Nazım*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.
- ŞİMŞEK, Tacettin, *Çocuk Edebiyatı*, Rengârenk Yayınları, Ankara 2002.